

Сумська шаровина

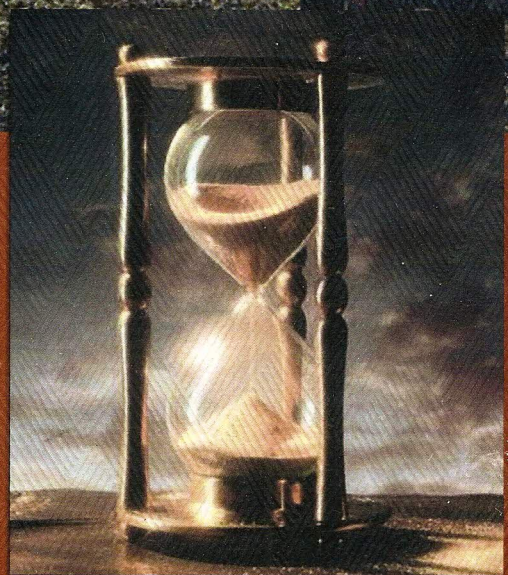
XLV

Сумы

Воскресенская улица.

ІСТОРІЯ
ДЖЕРЕЛОЗНАВСТВО
КРАЄЗНАВСТВО
ПЕРСОНАЛІЇ
МОНОГРАФІЯ У НОМЕРІ

СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ЧЕРНІГІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ Т. Г. ШЕВЧЕНКА

Сумська старовина

№ XLV

Науковий журнал. Заснований у червні 1995 р. Виходить 2 рази на рік
Свідоцтво КВ №16009-4481ПР від 22.10.2009 р.

ISSN 2311-5408

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

ДЯТЛОВ В.О., голова (Чернігів)
БАРВІНСЬКИЙ А.О. (Суми)
БАЖАН О.Г. (Київ)
БОЙКО М.К. (Чернігів)
БОРОВИК А.М. (Чернігів)
ВЛАСЕНКО В.М. (Суми)
ВЕРМЕНИЧ Я.В. (Київ)
ВОЗНИЙ І.П. (Чернівці)
ГУРЖІЙ О.І. (Київ)
ДЕГТЯРЬОВ С.І. (Суми)
ЗВАГЕЛЬСЬКИЙ В.Б., головний редактор (Суми)
ІГНАТУША О.М. (Запоріжжя)
КАЗАКОВ А.Л. (Чернігів)
КЛИМЕНКО В.А. (Суми)
КОВАЛЕНКО В.П. (Чернігів)
КОВАЛЕНКО О.Б., перший заступник голови (Чернігів)
КОТЛЯР М.Ф. (Київ)
МОЦЯ О.П. (Київ)
НЕСТЕРЕНКО В.А. (Суми)
НІКІТІН Ю.О. (Суми)
ПИРОЖКОВ Г.П. (Тамбов, Росія)
РИЧКА В.М. (Київ)
ЯЧМЕНІХІН К.М. (Чернігів)

Постановою президії ВАК України від 1 липня 2010 р. № 1-05/5 журнал внесено до переліку наукових фахових видань, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальностями "Історичні науки" (Бюлетень ВАК України. - №7. - 2010).

Журнал індексується: Open Academic Journals Index

Рекомендовано до друку Вченою радою Сумського державного університету
(протокол № 6 від 18. 12. 2014 р.)

УДК (UDC) 37.018.1(477.52)

ЯКОВЕНКО Г. Г.

ПРОФЕСІЙНА ХАРАКТЕРИСТИКА ДОМАШНІХ УЧИТЕЛІВ м. СУМИ

У статті висвітлено стан розвитку домашньої освіти та визначено особливості становища двох груп домашніх учителів - тих, хто працював у приватних будинках у городян міста Суми та домашніх учителів, які працювали у гімназіях.

Ключові слова: домашні вчителі, гімназії, м. Суми

Домашнє навчання у різних регіонах України мало свої особливості. Ці відмінності обумовлені такими характеристиками домашніх учителів: національність (іноземці чи вітчизняні учителі), педагогічний стаж, трудова (частота зміни місця роботи) та професійна (підвищення кваліфікації) мобільність.

Досліджуване питання не знайшло свого повного відображення у науковій літературі, де висвітлюються лише окремі аспекти розвитку домашньої освіти, зокрема, діяльності домашніх учителів. Розвиток гімназичної освіти безпосередньо визначав стан домашньої освіти, тому що у восьмому додатковому класі жіночих навчальних закладів дівчата здобували початкову педагогічну освіту та набували звання домашньої учительки. Тому у загальних працях з історії освіти Сумщини Л. Сапухіної [18] та М. Манька [16, 17] розглядається історія сумських гімназій. Зокрема, М. Манько застосував термін "*репетиторство*" для визначення домашнього навчання [16, с. 228], визначив освітній рівень домашньої учительки як початкову педагогічну освіту [16, с. 229]. Особлива цінність даної роботи полягає у тому, що автор зібрав особисті архіви родини домашніх учителів Архангельських і Лашенко та опублікував їх фотографії [16, с. 231]. Тому документи, наведені у цій роботі, можна віднести також до групи джерел особистого походження.

Щодо освітньо-організаційної діяльності професійної групи домашніх учителів, то домашні учительки створювали приватні навчальні заклади, про що написала у своїй публікації Р. Миленкова [17]. Питання діяльності жіночих навчальних закладів вивчали А. Сбруева та М. Расіна [19], а також Т. Тронько [25].

Таким чином, у роботах науковців подана характеристика стану розвитку жіночих гімназій, наведено фактичний матеріал про окремих учителів, хоча не підкреслюється їх освітній статус домашнього учителя. Але це підтверджується іншими джерелами.

Дослідники історії освіти одностайно підкреслили винятково важливу роль дворянства м. Суми у розвитку освіти. Вивчення різних груп документів у повній мірі підтвердило цю тезу. Можна лише додати, що серед домашніх учителів були також представники купецького, міщанського станів та родин священиків. Висвітлюючи різні напрямки розвитку освіти, сучасні науковці

Яковенко Галина Григорівна - кандидат історичних наук, доцент кафедри всесвітньої історії Харківського національного педагогічного університету ім. Г. С. Сковороди

питання історії розвитку домашньої освіти залишили поза увагою.

Створити об'єктивну характеристику професійної групи домашніх учителів допомагають документи. Автори життєписів окремих дворянських родин О. Алфьоров [1], Д. Григор'єв [2], О. Козлов [11; 12] навели факти про наявність домашньої освіти у представників дворянських родин, а також відомості про заняття деяких із них домашнім навчанням.

Групу періодичних джерел склали сучасні громадсько-ділові тижневики - "Панорама", "Ваш шанс", "Ярмарок", що виходять у м. Суми. Автори В. Костіна [13], О. Ленський [14], Ю. Лесіна [15] в історико-педагогічних публікаціях навели важливий краєзнавчий матеріал з історії освіти м. Суми. Наприклад, В. Костіна розглянула діяльність сумського дворянства з поширення народної освіти на прикладі Н.М. Линтварьової, яка мала звання домашньої учительки [13].

У діловодних джерелах - списках чиновників і викладачів Харківського навчального округу [20-25] наведено особисті дані домашніх учителів: прізвище, ім'я, по-батькові, а також професійні - з якого року розпочав працювати у відомстві Міністерства Народної освіти та у даному навчальному закладі. У циркулярах Харківського навчального округу [26; 27] подано накази про призначення на посаду та звільнення з неї, але у цих списках не завжди зазначені ініціали працюючих. Тому порівняння названих документів надає можливість встановити недостатню інформацію.

Групу джерел особового походження складають документи архівних фондів - заяви, прохання про надання посади у навчальному закладі, про допуск до іспитів на звання домашнього учителя. До них ще додаються документи-свідчення про освіту, метрики, відомості про попередні місця роботи.

Отже, відсутність систематизованих даних про професійну групу домашніх учителів м. Суми свідчить, що ця проблема потребує подальшого вивчення.

Мета дослідження - висвітлити стан розвитку домашньої освіти та визначити особливості становища двох груп домашніх учителів - тих, хто працював у приватних будинках у городян м. Суми та домашніх учителів, які працювали у гімназіях.

Про домашніх учителів, які служили у родинах, збереглося дуже мало відомостей. Звичайно, діти із заможних сімей перед вступом до гімназії навчалися вдома. Можна припустити, що у місті були досвідчені домашні учителі, які давали приватні уроки. Наприклад, Д. Григор'єв навів такий факт, що видатний сумчанин Павло Іванович Харитоненко одержав прекрасну домашню освіту, що значно перевищувала обсяг середнього навчального закладу - батьки запрошували для виховання й освіти найкращих учителів [2, с. 16]. Залишилося лише встановити імена та біографії цих трудівників.

У родині, яку вважають засновниками м. Суми, були відомі домашня учителька музики Ганна Левенсон та гувернантка Жентон Еммі. Гувернантці у родині Кондратьєвих, Жентон Еммі, П. Чайковський присвятив "Сентиментальний вальс" [16, с. 158]. Учениця П. Чайковського - Ганна Левенсон давала уроки музики доньці Кондратьєвих, Діні [16, с. 158].

Відомо, що у дворянській родині Алфьорових також були домашні учителі. Представниці цього роду працювали домашніми учителями. Чоловіком домашньої учительки Алфьорової Ксенії Іванівни, сестри Романа Івановича

Алфьорова, став домашній учитель Пилип Іванович Плигін [16, с. 216].

М. Манько у своєму дослідженні підкреслив, що у Сумах не відзначено, так як у Харкові, великого зростання кількості іноземців серед учителів навчальних закладів і вихователів у родинах дворян [16, с. 290].

Отже, вивчення діяльності домашніх учителів у дворянських родинах м. Суми потребує активного наукового пошуку.

Особи, які мали свідоцтво на звання домашньої учительки, також працювали в гімназіях. Відомостей про їх трудовий шлях значно більше, бо списки колективів цих навчальних закладів публікувалися в окремих виданнях - списках чиновників і викладачів [20-25] та циркулярах Харківського навчального округу [26; 27]. Ці документи дають можливість прослідкувати педагогічну діяльність окремих осіб протягом тривалого часу. Для висвітлення питання досліджувалися документи Першої та Другої гімназій, підвідомчих Міністерству Народної освіти.

Державна початкова жіноча школа в м. Суми була відкрита у 1858 р. Начальником стала М.М. Єфимович, яка до цього утримувала Охтирську гімназію [16, с. 54-55]. Від початку заснування Першої Сумської гімназії (1873), з 1874 р. тут працювали домашні учительки Прасков'я Вертеловська та Катерина Гершель [20, с. 415-416]. Вони виконували обов'язки класних наглядчонок. Разом із ними розпочали свою трудову діяльність домашні вчительки О.П. Константинович (історія, географія), Р.Ф. Гіорт (німецька мова), Є.Г. Родіонова (математика), Дахневська (початкові класи) [26, с. 15]. Через дванадцять років ці прізвища ми знаходимо у списку педагогічного колективу. Станом на 1886 р. у Першій Сумській гімназії працювало усього 24 учителя [20, с. 412-420]. Серед них звання домашньої учительки мали 16 осіб, що складало 67% від загальної кількості працюючих.

Прізвище, ім'я, по-батькові Педагогічний стаж

1.	Якубова А.І.	5 років
2.	Одолламська О.П.	10 років
3.	Константинович І.І.	12 років
4.	Горн Р.Ф.	11 років
5.	Гіорт К.Ф.	12 років
6.	Стоянова А.Ф.	1 рік
7.	Гершель В.Є.	4 роки
8.	Селитренникова О.І.	7 років
9.	Белицька А.М.	3 роки
10.	Грунська З.К.	5 років
11.	Пименова К.Д.	2 роки
12.	Родіонова Є.Г.	2 роки
13.	Едельман В.П.	1 рік
14.	Сисоева А.М.	6 років
15.	Лашенкова М.О.	1 рік
16.	Шмідт М.К.	1 рік

Стаж один-п'ять років мали вісім осіб - 50%, п'ять-десять років - чотири особи, стільки ж учителів працювали від десяти до п'ятнадцяти років, що складало 25% від усієї кількості домашніх учителів.

Через вісім років, станом на 1894 р. [21, с. 357] колектив гімназії складав 28 працюючих, серед них 15 мали звання домашньої учительки - 54% від

загальної кількості педагогічних працівників навчального закладу.

Прізвище, ім'я, по-батькові	З якого року працювали	Пед. стаж
1. Кудрявцева М.Г.	1888	6 років
2. Одолламська О.П.	1876	16 років
3. Ковальська В.М.	1893	1 рік
4. Лукашова О.О.	1892	2 роки
5. Гіорт Р.Ф.	1873	21 рік
6. Сизарєва М.М.	1893	2 роки
7. Гершель В.Ф.	1882	12 років
8. Ключникова Л.П.	1885	9 років
9. Белицька А.М.	1883	11 років
10. Алфьорова З.Р.	1891	3 роки
11. Саханєва О.А.	1864	30р., у гімн. - 14 р.
12. Едельман В.П.	1885	9 років
13. Сисоєва А.М.	1880	14 років
14. Башкірова А.В.	1893	1 рік
15. Латернер О.С.	1893	1 рік

Стаж роботи розподілявся таким чином:

1- 5 років	6 осіб	40%
5 - 10 років	3 особи	20%
10 - 15 років	3 особи	20%
15 - 20 років	1 особа	6%
20 - 30 років	2 особи	14%

Отже, 40% домашніх учителів, що працювали у гімназії, мали педагогічний стаж від десяти років і більше. Ветераном праці, що мала стаж 30 років, була дружина колезького радника Олімпіада Аристархівна Саханєва, яка мала домашнє виховання та розпочала свій трудовий шлях у 1864 р. Шість домашніх учительок (40% від загальної кількості), а саме: А.М. Сисоєва, О.П. Одолламська, Р.Ф. Гіорт, В.Ф. Гершель, А.М. Белицька, В.П. Едельман, працювали на одному місці з 1886 до 1894 рр., тобто працювали вісім років.

У 1901 р. [23] у гімназії працювало усього 26 учителів, 14 із яких мали звання домашньої учительки, що складало 54% від загальної кількості працюючих.

Прізвище, ім'я, по-батькові	З якого року працювали	Пед. стаж
1. Кудрявцева М.Г.	1888	13 років
2. Одолламська О.П.	1876	25 років
3. Кудрявцева З.Н.	1895	6 років
4. Лукашова О.О.	1892	9 років
5. Гіорт Р.Ф.	1873	28 років
6. Крамарєва	1898	3 роки
7. Гершель В.Ф.	1882	19 років
8. Грудистова Є.В.	1894	7 років
9. Белицька А.М.	1883	18 років
10. Архангельська З.М.	1899	2 роки
11. Комлишинська Н.Г.	1883	18 років
12. Едельман В.П.	1885	16 років
13. Сисоєва А.М.	1880	21 рік

14.	Штрик О.М.	1887 (на службі з 1864 р.)	14 років
Стаж роботи працюючих розподілявся таким чином:			
1 - 5 років	2 особи		14%
5 - 10 років	4 особи		29%
10 - 15 років	1 особа		7%
15 - 20 років	1 особа		29%
20 - 30 років	2 особи		21%

Отже, 57% домашніх учителів, що працювали у гімназії, мали педагогічний стаж від 10 до 30 років. Шість домашніх учительок (43% від загальної кількості домашніх учителів), а саме: А.М. Сисоева, О.П. Одолламська, Р.Ф. Гіорт, В.Ф. Гершель, А.М. Белицька, В.П. Едельман працювали на одному місці з 1886 до 1901 рр., тобто в одному навчальному закладі 15 років.

У Сумській Першій гімназії у 1914 р. [24] працювали такі домашні учителі:

	Прізвище, ім'я, по-батькові	Вік	Пед. стаж
1.	Чурілова О.П.	59 років	29 років
2.	Кошлакова А.В.	39 років	15 років
3.	Едельман В.П.	49 років	29 років
4.	Кудрявцева М.Г.	45 років	26 років
5.	Краузе Є.А.	50 років	22 роки
6.	Шостовська С.К.	38 років	16 років
7.	Котрохова К.	44 роки	24 роки
8.	Гіорт Є.Г.	62 роки	41 рік
9.	Комлишинська Н.Г.	51 рік	31 рік
10.	Шоповалова Є.П.	30 років	7 років
11.	Лисецький С.І.	41 років	6 років
12.	Праведникова А.Д.	45 років	8 років
13.	Гармсен Ф.К.	48 років	6 років
14.	Конорова З.А.		
15.	Сисоева А.М.	56 років	34 роки
16.	Левченко	27 років	6 років

Трудовий стаж працюючих складав:

1 - 5 років	-	
5 - 10 років	5 осіб	33%
10 - 15 років	-	-
15 - 20 років	2 особи	13%
20 - 30 років	5 осіб	33%
30 років і більше	2 особи	13%
40 років і більше	1 особа	7%

Вік працюючих зазначено лише в одному документі - у списку чиновників та викладачів за 1914 рік.

Проаналізувавши наведені дані, можна зробити такі висновки: 14 домашніх учительок, що складало 88%, мали вік від 30 до 70 років, тобто до роботи приступали у достатньо зрілому віці, працювали тривалий час, нерідко усе своє життя. Вік від 20 до 30 років мала 1 особа, що складало 6%, 30-40 років - 3 особи (19%), 40-50 років - 6 осіб (38%), 50-60 років - 4 особи (25%), 60-70 років - 1 особа (6%). Отже, у цьому навчальному закладі станом

на 1914 р. 67% домашніх учителів мали стаж більше п'ятнадцяти років.

Щодо професійної мобільності, то її можна прослідкувати на прикладі домашньої учительки Чурілової Олександри Павлівни, яка обійняла посаду начальниці Сумської Першої жіночої гімназії [27, с. 19]. Прикладом підвищення кваліфікаційного рівня є стажування З.М. Архангельської з французької мови в Парижі - 1900, 1907, 1909 рр.

Педагогічною династією можна вважати родину Архангельських - батько, Михайло Єгорович, та його доньки, домашні учительки - сестри Зоя та Ольга, які все життя присвятили освітянській діяльності, працюючи у Першій гімназії. Хрещеною матір'ю Зої Михайлівни була Марія Карлівна Шмідт - начальниця гімназії [16, с. 231]. Ольга Михайлівна Архангельська (за чоловіком - Лашенко), із роду сумських священиків і педагогів. Закінчила Сумську першу жіночу гімназію. Зоя Михайлівна Архангельська (1879 - 1943) закінчила, згідно зі свідоцтвом від 5 вересня 1899 р. за № 22189 Сумську першу жіночу гімназію з додатковим 8 класом, де вивчала педагогіку, дидактику та російську мову. Після навчання працювала на посаді класної виховательки та викладачки французької мови у цій же гімназії [16, с. 157]. О.М. Архангельська викладала у Сумській другій гімназії, часто працювала вдома репетитором [16, с. 158].

Тривалий час працювала у цьому навчальному закладі домашня учителька Катерина Герасимівна Гіорт, яка викладала німецьку мову. Вона розпочала свій трудовий шлях з 1873 р., з 15 січня 1874 р. працювала у гімназії, не одружена [20, с. 416]. Вона закінчила школу при Сумській Лютеранській церкві, мала звання домашньої учительки та виконувала обов'язки викладача та наглядачки [21, с. 360]. Її загальний педагогічний стаж складав 41 рік.

Щодо соціального стану домашніх учителів, то порівнюючи списки сумського дворянства, складені науковцем О. Козловим [16, с. 384-385], та списки домашніх учителів Першої гімназії, факт про активну педагогічну діяльність дворянства є достовірним. Наприклад, із дворянської родини походила Сисоева Анна Михайлівна, домашня учителька історії та наглядачка [20, с. 419]. У родині дворян Линтварьових було декілька домашніх учительок. Першою відомою домашньою учителькою була Параскева Андріївна Линтварьова, яка народилася приблизно у 1864 р. [4, арк. 99 зв.]. Родичкою Линтварьових була домашня учителька Ф.К. Гармсен [11, с. 16]. Наталія Михайлівна Линтварьова закінчила Бестужевські курси, що надавали право бути домашньою учителькою [11, с. 23-24]. Із дворянських родин Сумського повіту походили Л.П. Ключникова та Алфьорова Зінаїда Романівна, дочка Алфьорова Романа Івановича [16, с. 220].

Щодо рівня заробітної плати, то у домашніх учительок, у відповідності до їх освітнього рівня, вона була невеликою. Хоча, Ю. Лесіна, журналістка сумської газети "*Ваш шанс*", навела дещо інші дані про рівень оплати праці учителів Першої гімназії. У Списку викладачів Харківського навчального округу зазначено, що начальниця гімназії Ольга Миколаївна Штрик отримувала 750 руб. за керівництво навчальним закладом та 480 руб. за уроки французької мови, усього 1230 руб., а також мешкала у наданій їй квартирі [21, с. 359]). Ю. Лесіна назвала цифру 1100 руб. Посаду наглядачки обіймали домашні учительки, які при повному тижневому навантаженні отримували

300 руб. на рік. Найбільша зарплата була у викладачів російської мови - 750 руб. Інститут класних наглядів 10 червня 1914 р. у всіх сумських гімназіях відповідно до рішення керівників навчальних закладів був ліквідований. [16, с. 235]. Наглядка Н. Чурілова не могла одержувати 3560 руб. На той час це була колосальна сума. Можна припустити, що наведена цифра є технічною помилкою друку.

Сумська друга гімназія була утворена у 1903 р. як прогімназія, з 1907 р. стала гімназією. По цьому навчальному закладу наявні дані лише за 1914 р. У Сумській другій гімназії у 1914 р. працювало 26 учителів, із яких 15 мали звання домашніх.

	Прізвище, ім'я, по-батькові	Вік	Пед. стаж
1.	Конорова Є.М.	46 років	11 років
2.	Медведева А.А.	31 рік	11 років
3.	Єрмакова Н.І. 44 роки	20 років	
4.	Михайловська М.А.	50 років	6 років
5.	Гедріх М.П.	50 років	10 років
6.	Роше А.Є.	34 роки	11 років
7.	Шостовська С.К.	38 років	11 років
8.	Родіонова Є.А.	45 років	11 років
9.	Литкевич Л.М.	34 роки	8 років
10.	Грабовська М.А.	31 рік	7 років
11.	Де-Коннор В.В.	26 років	6 років
12.	Тиц Є.П.	29 років	5 років
13.	Бобринева Н.А.	35 років	9 років
14.	Линтварьова С.В.	40 років	5 років
15.	Лагурська О.С.	54 роки	2 роки

Педагогічний стаж працюючих домашніх учительок складав:

1 - 5 років	1 особа	6,5%
5 - 10 років	7 осіб	47%
10 - 15 років	6 осіб	40%
15 - 20 років	-	
20 - 30 років	1 особа	6,5%

Вік 20-30 років мали дві особи - 13%, 30-40 - шість осіб - 40%, 40-50 - чотири особи - 27%, 50-60 - три особи - 20%, 13 учительок мали вік від 30 до 60 років - 87%.

Сумісництво найчастіше зустрічалося серед викладачів іноземних мов [27, с. 46]. З метою підвищення якості навчання залучалися до викладання носії мови. Наприклад, французька громадянка Берта Нікез була допущена до викладання ученицям Сумської другої жіночої гімназії практичних уроків французької мови у вільний від занять час.

Щодо підвищення кваліфікації, то деякі домашні учительки Сумської Другої жіночої гімназії одержували освіту за кордоном. Наприклад, дворянка Олександра Дмитрівна Іванова, домашня учителька історії та географії, прослухала курс природничих наук у Женевському університеті [24, с. 343].

За соціальним станом домашні учительки були представниками дворян, купецтва та міщан. Наприклад, дворянка Єлизавета Аполонівна Карякіна, домашня наставниця географії, Медведеви - рід сумських купців і міщан,

Де-Коннори, дворяни і промисловці німецького походження.

Домашні учительки брали участь у громадській діяльності. Наприклад, Гедріх Марія Парфеніївна була попечителькою товариства піклування про бідних 18-ї дільниці м. Сум, дворянки Асмолови співпрацювали у товаристві допомоги малозабезпеченим ученицям Сумської другої жіночої гімназії [16, с. 127]. Члени родини Де-Коннор входили до складу опікунської ради Сумської другої жіночої гімназії.

На ім'я начальниці Другої жіночої гімназії у 1915 р. було подано 30 заяв від дівчаток із проханням зарахувати до 8 додаткового класу. Найбільшим попитом серед майбутніх домашніх учительок користувалася математика, друге місце посіла географія, третє - російська мова [4, арк. 3-25].

Серед діловодних документів привертають увагу прохання про зарахування кандидатками на посаду. Вони свідчать про труднощі у працевлаштуванні домашніх учительок. Випускниці сумських гімназій різних років (з 1905 до 1914 рр.) Завдавіна Тетяна, Чмилевська Надія, Овчиннікова Зінаїда, Крижановська Лідія, Пальшау Олександра, Шмідт Єлизавета, Протасовицька Марія, Кульжинська Єлизавета, Мазуревська Віра, Кравченко Анна, а також домашня учителька зі стажем Морозова Анна шукали посаду "*класної дами*", навіть не учительки будь-якого предмету [7, арк. 3-62]. Порівнюючи списки працюючих домашніх учителів в обох сумських гімназіях зі списком здобувачок, можна зробити висновок про те, що їх прохання не були задоволені - ці прізвища відсутні у списках особового складу цих навчальних закладів. У списках викладачів лише одна особа станом на 1914 р. мала два роки педагогічного стажу, тобто за цей час звільнилася лише одна вакансія.

Серед здобувачок посади учительки або наглядачки була Анна Морозова, яка з 1908 до 1914 рр. займалася педагогічною діяльністю у приватних будинках. Вона шукала собі постійне місце роботи учительки французької мови або "*класної дами*". Із проханням на ім'я начальниці Конотопської жіночої гімназії про надання посади наглядачки 8 серпня 1913 р. зверталася домашня учителька Лідія Бочарова. Очевидно, що кандидатура зацікавила голову педагогічної ради гімназії, бо у справі міститься лист із канцелярії Чернігівського губернатора з позитивним відгуком про особу учительки [9, арк. 7, 8]. Таке ж прохання надійшло від Анни Олішевської "*зарахувати на одне із місць, що може звільнитися*" 14 серпня 1914 р. [4, арк. 10].

Домашні учительки займались освітньо-організаторською діяльністю. Наприклад, Є.В. Родіонова була завідувачкою Сумської жіночої недільної початкової школи. Домашня наставниця Жозефіна Мянзовська утримувала приватний навчальний заклад - жіноче училище 2-го розряду [27, с. 87]. Домашня учителька арифметики першої жіночої гімназії Марія Гаврилівна Кудрявцева у 1916 р. відкрила приватний навчальний заклад. Будинок, у якому містилася гімназія, був найманим і не дуже пристосованим до навчального процесу. У перший рік існування у гімназії було два класи, у яких навчалось 34 учениці. У 1917 р. відкрито третій клас [17, с. 41].

Було дозволено відкрити відділення французької мови при 8 класі Сумської першої жіночої гімназії з дозволом викладати французьку мову, а також

у 7 класі домашній наставниці Катерині Котроховій, яка прослухала спеціальні курси французької мови та педагогіки у Женевському університеті [27, с.64].

Проаналізувавши динаміку плинності кадрів у жіночих гімназіях видно, що знайти посаду у навчальному закладі було досить проблематично. У жіночих гімназіях учительки зі званням "домашньої" складали більше половини від усього особового складу педагогічного колективу. Це свідчить про те, що ця частина учителів тривалий час обіймала посади, не змінюючи місця роботи.

Місця не звільнялися тривалий час, кандидатки на посаду чекали у черзі. Домашні учительки зверталися до керівництва гімназій, готові очікувати звільнення будь-якої посади. Тривалий педагогічний стаж переважної більшості домашніх учительок свідчить про те, що вони присвячували своїй роботі значну частину життя. Крім покликання, матеріальні причини (також пенсійне забезпечення) спонукали міцно триматися за посаду, не роблячи перерви на влаштування особистого життя. Серед ветеранів праці - вдови та неодружені жінки.

Проміжний та підсумковий аналіз списків домашніх учителів, які працювали у гімназіях, показав, що професійна група домашніх учителів мала дуже низький рівень трудової мобільності. Стосовно професійної мобільності, то учителі підвищували свій кваліфікаційний рівень дуже рідко та мали початковий рівень педагогічної освіти. Очевидно, він цілком задовольняв вимогам до педагогічної підготовки. Вік працюючих переважно становив більше 30 років.

Щодо соціального стану, то домашніми учительками були не тільки представниці місцевого дворянства, хоча їх була більшість. Місцеві дворянки із відомих сімей активно займалися освітньою діяльністю. Представниці міщан, купців та родин священиків, маючи свідоцтво домашньої учительки, займалися педагогічною діяльністю.

1. Алфьоров О.А. Старшинський рід Алфьорових: генеалогія, соціально-політичне та майнове становище слобідської гілки другої половини XVII - поч. XX ст. / О. Алфьоров. - Біла Церква: Видавець Олександр Пшонківський, 2009. - 150 с.

2. Григорьев Д.Н. Востребованные временем. Династия Харитоненко / Д.Н. Григорьев. - Сумы: РИО "АС-Медиа", 2003. - 72 с.: ил. - (Сумщина в именах).

3. Державний архів Сумської області (далі - ДАСО), ф. 744, оп. 3, спр. 10. Покровская церковь г. Сумы Сумского уезда Харьковской губернии. Книги регистрации родившихся, бракосочетавшихся и умерших 1881-1885 гг. - 367 арк.

4. ДАСО, ф. 348. 2-я женская гимназия г. Сумы. 1910-1915 гг., оп. 1, спр. 7. Прошения о принятии на учебу в 8-й дополнительный класс 2-й женской гимназии. - 25 арк.

5. ДАСО, ф. 348, оп.1, спр.4. Копии аттестатов об окончании учебного заведения. Прошения на предоставление мест преподавателей и классных дам во 2-й женской гимназии. 1903-1912. - 65 арк.

6. ДАСО, ф. 820. Конотопская мужская гимназия Министерства народного просвещения., оп. 1, спр. 120. Прошения с документами об испытаниях на разные звания. 1 янв. 1915-31 дек. 1915. - 70 арк.

7. ДАСО, ф. 820, оп. 1, спр. 57. Дело об испытаниях лиц на разные звания. 1913. - 266 арк.

8. ДАСО, ф. 819. Конотопская женская гимназия Министерства народного просвещения. 1915-1916, оп. 1, спр. 13. Дело с отношениями от разных лиц и учреждений на имя начальницы гимназии. - 39 арк.

9. ДАСО, ф. 819, оп. 1, спр. 37. Прошения разных лиц о предоставлении им должностей. 1913-1914. - 10 арк.

10. Козлов О.М. З історії Кролевецької жіночої гімназії // Питання історії, культурології та краєзнавства. Випуск 2. Матеріали науково-теоретичної конференції викладачів, аспірантів та студентів. - Суми: СумДУ, 2007. - 196 с. - С.87-93.

11. Козлов О.М. Родовід Линтварьових. Серія "Дворянство Сумщини" / О.М. Козлов. - Суми: ВАП "Мрія - 1" ТОВ, 2006. - 32 с.
12. Козлов О.М. Родоводи Антоновичів, Мосцепанових, Нарановичів, Огієвських, Терещенків, Харитоненків. Серія "Дворянство Сумщини" / О.М. Козлов. - Вид. 2-е, виправлене. - Суми: ВАП "Мрія - 1" ТОВ, 2007. - 44 с.
13. Костина В. Велением сердца / Вера Костина // Панорама / В. Костина. - 2009. - № 32. - 5-12 августа.
14. Ленський О. Розвиток освіти у Сумській області у XVIII - XIX ст. // Ярмарок / О. Ленський. - 2003. - 6 березня.
15. Лесіна Ю.С. С первым сентября... 100 лет назад. О том, где, чему и за сколько учили юных сумчан образца 1900-х // Ваш шанс / Ю.С. Лесіна. - 2008. - №35. - С.19 а.
16. Манько М.О. Суми та сумчани у документах сучасників. Книга перша. (1655-1919) / М.О. Манько. - Видання друге, доповнене. - Суми: "Мрія - 1" ТОВ, 2007. - 441 с.
18. Миленкова Р.В. Особливості діяльності приватних навчальних закладів дореволюційного періоду у місті Суми // Педагогічні науки: Збірник наук. праць / Р.В. Миленкова. - Суми: СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2003. - 560 с. - С. 35-41.
19. Сапухіна Л.П. Навчальні заклади дореволюційних Сум / Л.П. Сапухіна. - Суми: Управління культури Сумської обласної адміністрації, 2000. - 30 с.
20. Сбруєва А.А., Расіна М.Ю. Розвиток жіночої освіти на Сумщині в XIX - на поч. XX // Матеріали Другої Сумської обласної історико-краєзнавчої конференції. Частина 2. Історія. - Суми, 1994. - С. 75-78.
21. Список чиновников и преподавателей Харьковского учебного округа. - Х.: тип. Университета, 1886. - 700 с.
22. Список лицам, служащим по Харьковскому учебному округу. 1894. - Х.: тип. Зильберберга, 1894. - 604 с.
23. Список лицам, служащим по Харьковскому учебному округу. 1898. - Х.: тип. Зильберберга, 1898. - 620 с.
24. Список лицам, служащим по Харьковскому учебному округу. 1901. - Х.: тип. Зильберберг и с-вья, 1901. - 114 с.
25. Список лицам, служащим по Харьковскому учебному округу. 1914. Ч.2. Женские гимназии и прогимназии. - Х.: Типо-Литография М.Сергеева и К.Гальченко, 1914. - 590 с., прил. 34 с.
26. Список лицам, служащим по Харьковскому учебному округу. 1913. Ч.1. - Х.: Типо-Литография М. Сергеева и К. Гальченко. -1913. - 480 с.
27. Тронько Т.В. Жіночі навчальні заклади в Сумах в другій половині XIX ст. // Матеріали П'ятої Сумської наукової історико-краєзнавчої конференції (20-21 листопада 2003 р.). Частина 2. Сумщина з найдавніших часів до кінця XIX ст. Новітня історія Сумщини. - Суми, 1994. - СумДПУ ім. А.С. Макаренка, 2003. - 164 с. - С. 97-100.
28. Циркуляр по Харьковскому учебному округу, 1874 г. - Х.: В университетской типографии, 1874.
29. Циркуляр по Харьковскому учебному округу, 1909 г. - Х.: В университетской типографии, 1909.

Яковенко Г.Г. ПРОФЕССИОНАЛЬНАЯ ХАРАКТЕРИСТИКА ДОМАШНИХ УЧИТЕЛЕЙ Г. СУМЫ

В статье освещено положение домашнего образования и особенности двух групп домашних учителей - тех, кто работал в частных домах у горожан г. Сумы и домашних учителей, которые работали в гимназиях. Проанализировав динамику текучести кадров в женских гимназиях видно, что найти должность в учебном заведении было достаточно проблематично. В женских гимназиях учительницы со званием "домашней" составляли больше половины от всего личного состава педагогического коллектива. Это свидетельствует о том, что эта часть учителей длительное время занимала должности, не изменяя места работы.

Места не освобождались длительное время, кандидатки на должность ожидали в очереди. Домашние учительницы обращались к руководству гимназий, готовые ожидать освобождения любой должности. Длительный педагогический стаж подавляющего большинства домашних учительниц свидетельствует о том, что они посвящали своей работе значительную часть жизни. Кроме призвания, материальные причины (также пенсионное обеспечение) побуждали крепко держаться за должность, не делая перерыва на устраивание личной жизни. Среди ветеранов труда - вдовы и незамужние женщины.

Промежуточный и итоговый анализ списков домашних учителей, которые работали в гимназиях, показал, что профессиональная группа домашних учителей имела очень низкий уровень трудовой мобильности. Относительно профессиональной мобильности, то учителя повышали свой квалификационный уровень очень редко и имели начальный уровень педагогического образования. Очевидно, он полностью удовлетворял требованиям к педагогической подготовке. Возраст работающих преимущественно представлял больше 30 лет.

Относительно социального состояния, то домашними учительницами были не только представительницы местного дворянства, хотя их было большинство. Местные дворянки из известных семей активно занимались образовательной деятельностью.

Ключевые слова: домашние учителя, гимназии, г. Сумы

Yakowenko H. H. PROFESSIONAL DESCRIPTION OF DOMESTIC TEACHERS IN SUMY

Analysing the dynamics of fluidity of shots it is visible in woman gymnasia, that to find position in educational establishment it was enough problematic. In the woman gymnasia of teacher with the rank of "domestic" made a more than half from all personnel of pedagogical collective. It goes to show that this part of teachers held positions long time, not changing job.

Places were not freed long time, candidates on position expected in a turn. Domestic teachers called to guidance of gymnasia, ready to expect liberation of any position. The protracted teaching experience of swingeing majority of domestic teachers testifies that they dedicated considerable part of life to the work. Except calling, material reasons (also pension system) induced firmly to hold on to position, not taking break on arranging of the personal life. Among the veterans of labour are widows and unmarried women.

The intermediate and final analysis of lists of domestic teachers, that worked in gymnasia, showed that the professional group of domestic teachers had had a very low level of labour mobility. In relation to professional mobility, then teachers promoted the qualifying level very rarely and had an initial level of pedagogical education. Obviously, he fully satisfied to the requirements to pedagogical preparation. Eyelids working mainly presented 30 more than.

In relation to the social state, then domestic teachers were not only representatives of the local nobility, although them there was majority. Local noblewomen from the known families actively carried on educational activity. The representatives of petty bourgeois, merchants and families of priests, having a certificate of domestic teacher, carried on pedagogical activity.

Keywords: domestic teachers, gymnasia, Sumy

Отримано 16. 11. 2014